

МОНЕТИ РОЗКОПУ «ОРІЄНТ» НЕКРОПОЛЯ ОЛЬВІЇ

На розкопі «Орієнт» некрополя Ольвії за одинадцять років дослідження (2010—2021 рр.) було знайдено 100 монет, 97 з яких надійно атрибутовані за місцем і датою виробництва. Переважну більшість із них було знайдено у визначених археологічних контекстах, пов'язаних виключно з певними поховальними та поминальними діями. Відносно невелика кількість монет і археологічних контекстів, із яких вони походили, дає змогу ретельно простежити взаємозв'язок між першим та другим. Саме тому, що велика кількість нумізматичних матеріалів на інших розкопах Ольвії дуже ускладнює такий аналіз.

К л ю ч о в і с л о в а: розкоп «Орієнт», нумізматика, дельфіни, монети, типи поховальних споруд, ґрунтові склепи.

Розкоп «Орієнт» розташований у центральній частині некрополя Ольвії на захід від городища. Роботи на ньому було розпочато 2010 р., і по 2020 р. включно було розкопано 1064 м² (Буйських, Івченко 2019, с. 4—5). Тут знайдено 77 поховань античного часу різного типу (з середини VI ст. до н. е. до кінця II ст. н. е.) та 65 інших об'єктів.

Стратиграфія розкопу налічує кілька шарів. Верхня частина складалася з тонкого прошарку дерену й гумусу близько 0,2 м завтовшки. Нижче до глибини, в середньому 0,9—1,0 м від сучасної поверхні, йшов супісок жовтого кольору, далі розпочинався рудий суглинок, іноді з домішками «білоглазки». Формування ґрунту відбувалося переважно природним чином, за рахунок еолових процесів. На окремих квадратах на різній глибині було знайдено шари чорного щільного сильно гумусованого супіску, що, ймовірно, мали штучний характер (насипи невеликих курганів). У шарах

гумусу та супіску на різній глибині виявлено лише незначну кількість об'єктів; більшість їх було зафіксовано на рівні суглинку. Інколи в суглинку досліджено лише нижню частину об'єкта, інколи поховання були зроблені саме з цього рівня.

Було визначено декілька важливих рис, що притаманні цій території:

1) вона експлуатувалася населенням античної Ольвії протягом тривалого часу (з середини VI ст. до н. е. до кінця II ст. н. е.);

2) тут наявні об'єкти, пов'язані виключно з поховально-поминальною традицією; жодних ознак господарської діяльності не простежено;

3) на цій території наявні майже всі типи поховальних споруд, відомі на некрополі Ольвії.

На розкопі «Орієнт» у 47 контекстах було знайдено 100 бронзових монет. Із них 97 монет хронологічно атрибутовані, невизначені лише три фрагментовані дельфіни (№№ 18, 20, 50 — номери монет відповідають позиціям у таблиці 1). На більшості інших розкопів Ольвії, особливо там, де в давнину відбувалася активна повсякденна діяльність, кількість нумізматичних знахідок за один сезон роботи інколи перевищує цей показник у кілька разів чи навіть кілька десятків разів (напр.: Харко 1964). Відносно невелика кількість монет на розкопі «Орієнт» та археологічних контекстів, із яких вони походять, дає змогу ретельно простежити їх співвідношення.

Монетні знахідки, що походять з Ольвії, потрапили у сферу зацікавлень дослідників давно, і їм присвячено чимало студій. Варто зазначити, що це передусім нумізматичні праці, у яких розглядаються питання типології монет, дати їх карбування та тісно пов'язані із цим проблеми соціально-економічного розвитку суспільства, або каталоги, зокрема му-

* ІВЧЕНКО Андрій Валерійович — молодший науковий співробітник відділу античної археології, Інститут археології НАН України, ORCID 0000-0003-1357-310X, comandor_a@ukr.net

Рис. 1. «Скарб» дельфінів, поховання 5/12: 1–50 — № 3 у таблиці

Fig. 1. A dolphin-shaped coins «treasure», burial No. 5/12: 1–50 — No. 3 in the table

зейних зібрань (Бертъе-Делагард 1911; 1913, с. 62–67; Зограф 1951, с. 121–145; Лапин 1971; Гилевич, 1972; Загинайло 1974, с. 54–61; Анохин 1984, с. 3–35; 1989, с. 5–17; 2011,

с. 30–91; Карышковский 1988; 2003; Нечитайло 2000; Станиславский 2003, с. 25–98; Фролова, Абрамзон 2005). У працях археологів, що присвячені некрополю Ольвії, моне-

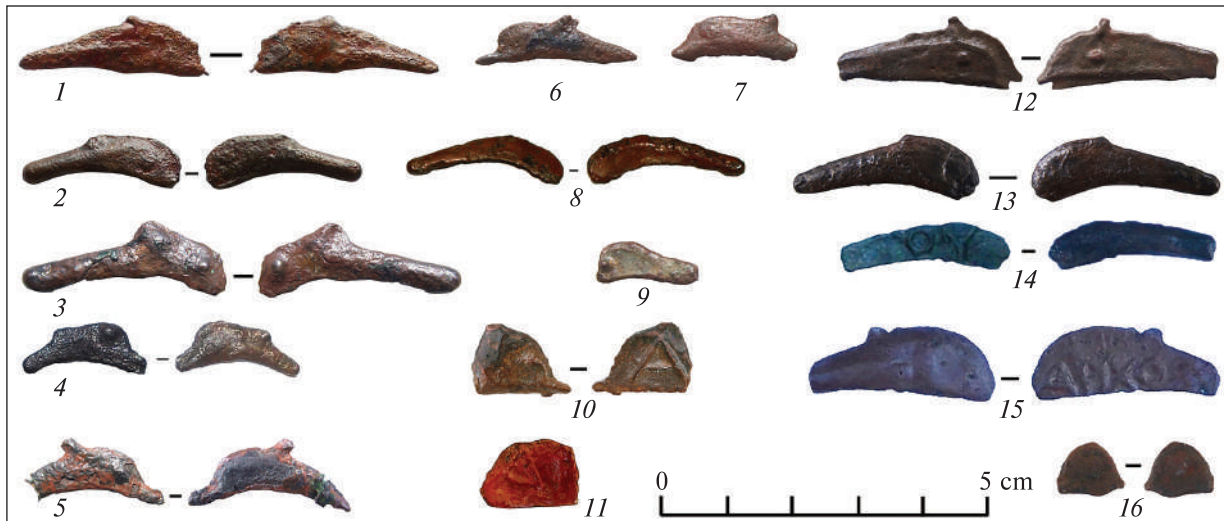

Рис. 2. Дельфіни з розкопу «Орієнт» (номери у таблиці): 1 — № 11; 2 — № 6; 3 — № 21; 4 — № 45; 5 — № 20; 6 — № 33; 7 — № 36; 8 — № 17; 9 — № 30; 10 — № 41; 11 — № 18; 12 — № 27; 13 — № 19; 14 — № 44; 15 — № 43; 16 — № 50

Fig. 2. Dolphin-shaped coins from the «Orient» excavation (numbers in table): 1 — No. 11; 2 — No. 6; 3 — No. 21; 4 — No. 45; 5 — No. 20; 6 — No. 33; 7 — No. 36; 8 — No. 17; 9 — No. 30; 10 — No. 41; 11 — No. 18; 12 — No. 27; 13 — No. 19; 14 — No. 44; 15 — No. 43; 16 — No. 50

ти розглянуто переважно як «обол Харона»: їх пов'язують із похованнями певного періоду, але не аналізують характер окремих об'єктів та місце нумізматичної знахідки в конкретному контексті (Козуб 1974, с. 105—106; Парович-Пешикан 1974, с. 130—134). Це стосується і знахідок на Ольвійській хорі (Снитко 2015, с. 103—105). Єдина праця, де монети розглядаються в конкретному зв'язку з поховальними спорудами, належить В. М. Скудновій (1988). Однак зазначена монографія охоплює обмежений період (архаїку), тому в ній розглянуто лише один тип монет (дельфіни) та майже один тип поховальної конструкції (прості ґрунтові ями).

Матеріали розкопу «Орієнт» дають змогу простежити, як монета, що колись уже була введена в обіг на території Ольвійського поліса, використовувалась протягом тривалого часу для конкретних дій, що були пов'язані тільки з уявленням про потойбічний світ.

Щодо нумізматичних знахідок, то можна визначити кілька формальних ознак, які потрібно розглянути, перш ніж перейти до загального аналізу ситуації.

1. Типи нумізматичного матеріалу. Таких типів лише два: монета фігурна лита (дельфіни) та округла карбована. Дельфіни знайдено в 15 випадках (66 од.): двічі у шарі гумусу (№ 6, 33), один раз — у верхній частині шару супіску (№ 27), чотири рази — в підйомному матеріалі (№ 17, 18, 43, 44), один раз — у насипу кургану (№ 11), чотири рази — в грабіжницьких хо-

дах чи верхній частині заповнення об'єктів, до яких здійснено вторинні вторгнення або куди виробу могли потрапити випадково (№ 30, 41, 45, 50), тричі (54 од.) — *in situ* у поховальних об'єктах (№ 3 (50 од.), № 19—21 (одне поховання), № 36). Підйомний матеріал — це знахідки, що були зроблені за допомогою металошукача при чергових перевірках у відвалах попередніх років розкопу «Орієнт». Їх належність саме до цієї території безумовна, але прив'язку до конкретного контексту визначити неможливо.

У чотирьох випадках (чотири одиниці: № 18, 41, 43, 44) дельфіни були епіграфічні: тричі вони мали напис «ΑΡΙΧΟ» (двічі збереглися лише літера «Α» на фрагментах голів і один раз — повний напис на майже цілому виробі (напис починався також із голови), один раз (№ 44) — «ΟΥ». Усі епіграфічні дельфіни знайдені в підйомному матеріалі або в сучасному грабіжницькому ході.

Карбовані округлі монети знайдено у 32 випадках (34 од.): п'ять разів у шарі гумусу (№ 10, 31, 32, 47, 48), п'ять — у шарі супіску (№ 7, 28, 29, 37, 46), чотири рази — у підйомному матеріалі (№ 16, 22, 23, 38), двічі у насипах курганів (№ 40, 49), один раз у заповненні сучасного грабіжницького ходу (№ 1), двічі — у похованнях із великим ступенем руйнації (№ 5, 26), один — у складі тризни (№ 39), *in situ* у поховальних об'єктах — дванадцять разів (14 од.: двічі по дві монети (№ 9, 12 та 34, 35), інші рази — по одній (№ 2, 4, 8, 13, 14, 15, 24, 25, 42, 51).

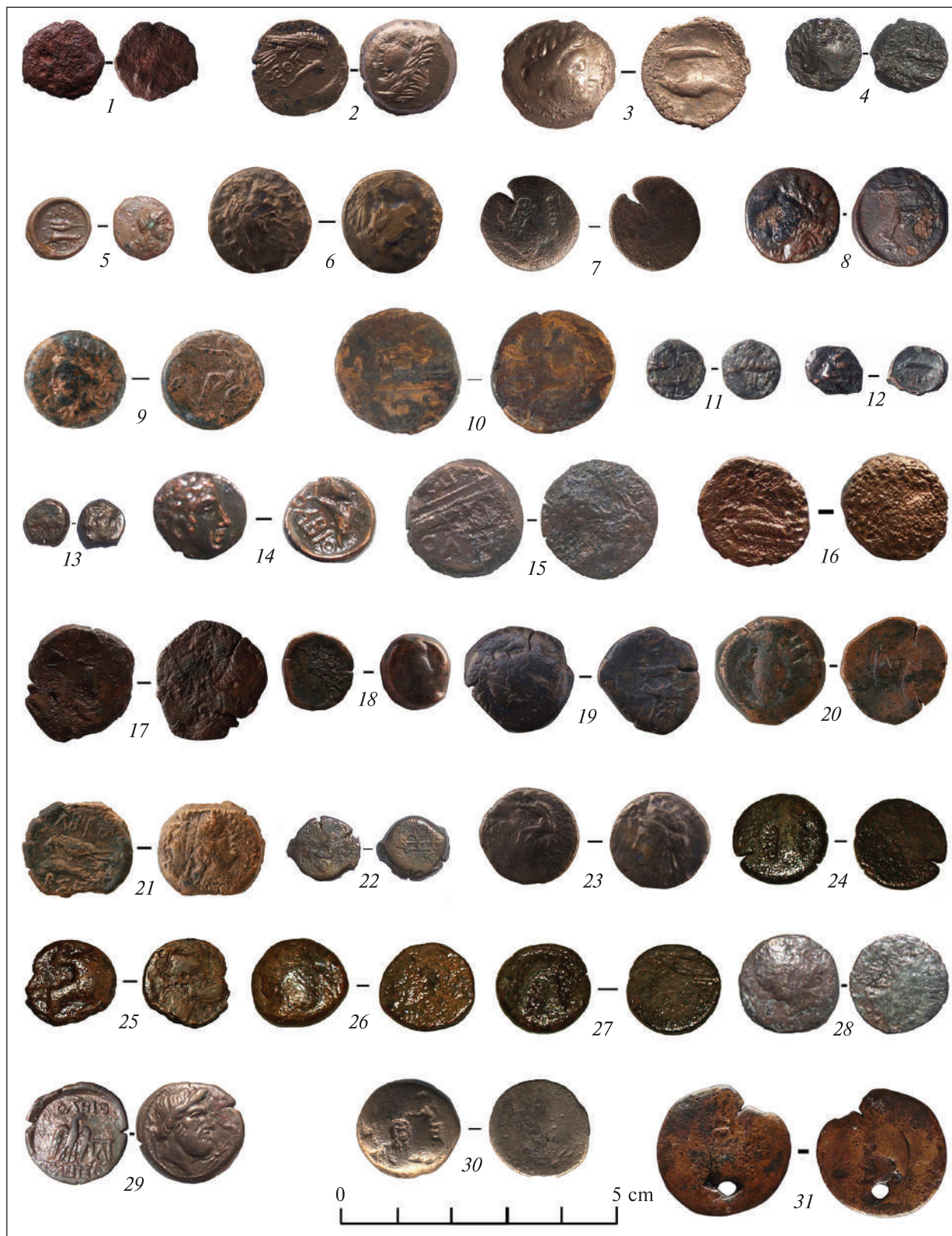

Рис. 3. Монети карбування Ольвії (номери у таблиці): 1 – № 28; 2 – № 29; 3 – № 37; 4 – № 49; 5 – № 31; 6 – № 24; 7 – № 25; 8 – № 38; 9 – № 42; 10 – № 51; 11 – № 4; 12 – № 5; 13 – № 46; 14 – № 22; 15 – № 1; 16 – № 9; 17 – № 7; 18 – № 10; 19 – № 26; 20 – № 39; 21 – № 40; 22 – № 48; 23 – № 23; 24 – № 13; 25 – № 16; 26 – № 15; 27 – № 14; 28 – № 34; 29 – № 35; 30 – № 2; 31 – № 12

Fig. 3. Coins of Olbian minting (numbers in the table): 1 – No. 28 in the table; 2 – No. 29; 3 – No. 37; 4 – No. 49; 5 – No. 31; 6 – No. 24; 7 – No. 25; 8 – No. 38; 9 – No. 42; 10 – No. 51; 11 – No. 4; 12 – No. 5; 13 – No. 46; 14 – No. 22; 15 – No. 1; 16 – No. 9; 17 – No. 7; 18 – No. 10; 19 – No. 26; 20 – No. 39; 21 – No. 40; 22 – No. 48; 23 – No. 23; 24 – No. 13; 25 – No. 16; 26 – No. 15; 27 – No. 14; 28 – No. 34; 29 – No. 35; 30 – No. 2; 31 – No. 12

2. **Дата карбування монети**¹. Найбільш ранні — це дельфіни (63 одиниці — одинадцять контекстів): їх загальна дата V ст. до н. е. З них три датовані початком — серединою V ст. до н. е. (№№ 11, 33, 36), один — першою чвертю — серединою V ст. до н. е. (№ 27), п'ятдесят п'ять — серединою V ст. до н. е. (№№ 3, 6, 17, 19, 21, 30, з них п'ятдесят (№ 3) знайдені у складі одного комплексу), один — серединою — кінцем V ст. до н. е. (№ 44), два — 438—410 рр. до н. е. (№№ 41, 43), один — кінцем V — початком IV ст. до н. е. (№ 45).

Без суттєвої хронологічної перерви дельфіни змінюються на округлу карбовану монету (34 од. — 19 контекстів). Із них одна випуску 400—380 рр. до н. е. (№ 8), п'ять — 380—360 рр. до н. е. (№ 28, 29, 31, 37, 49), чотири — 360—350 рр. до н. е. (№ 24, 25, 38, 42), чотири — 330—300 рр. до н. е. (№ 4, 5, 22, 46), одна — 310—280 рр. до н. е. (№ 51), дві — 300—280 рр. до н. е. (№ 1, 9), дві — 300—250 рр. до н. е. (№ 32, 47), одна — 250—230 рр. до н. е. (№ 7), чотири — 180—170 рр. до н. е. (№№ 10, 26, 39, 40), одна — 90—80 рр. до н. е. (№ 48). Далі йде значна перерва.

Наступні монети (8 од.) були карбовані на початку 50-х рр. н. е. (№ 2, 13, 14, 15, 16, 23, 34, 35) і остання — у 85—86 рр. н. е. та була надкарбована у 98—161 рр. н. е. (№ 12).

3. **Місце карбування монети.** Лише три екземпляри були карбовані не в Ольвії: одна в Істрії (№ 8) та дві в Македонії (№ 32, 47). Перша датується початком IV ст. до н. е. (400—380 рр. до н. е.), дві інші — другою половиною IV—III ст. до н. е. Македонські монети знайдено в шарі гумусу, а істрійську — *in situ* у складі поховання.

4. **Кількість монет в окремих контекстах.** Зафіксовано 16 чітко атрибутованих об'єктів, де монети лежали *in situ* (15 поховань та одна тризна). У дванадцятьох випадках (включаючи тризну) було покладено по одній монеті (дельфіни чи округлі монети № 2, 4, 8, 13, 14, 15, 24, 25, 36, 39, 42, 51), у двох — по дві (округлі монети № 9, 12 та 34—35), в одному — три (дельфіни № 19—21), ще в одному — п'ятдесят (дельфіни № 3).

Схожий аналіз можна зробити для археологічних контекстів.

1. **Загальна характеристика контекстів.** У шарі гумусу зафіксовано вісім знахідок: три

¹ Дати карбування монети приймаються так, як вони надані у відповідних звітах. Визначення монет до 2018 р. включно здійснив молодший науковий співробітник відділу античної археології В. В. Крутілов; за 2019—2020 рр. — автор статті.

Рис. 4. Монети іноземного карбування (номери у таблиці): 1 — № 8 в таблиці 1; 2 — № 32; 3 — № 47

Fig. 4. Coins of foreign minting (numbers in the table): 1 — No. 8 in the table 1; 2 — No. 32; 3 — No. 47

дельфіни (№ 6, 27, 33) та п'ять округлих монет (№ 10, 31, 32, 47, 48). У шарі супіску — п'ять округлих монет (№ 7, 28, 29, 37, 46). У підйомному матеріалі вісім знахідок: чотири дельфіни (№ 17, 18, 43, 44) та чотири карбованих монети (№ 16, 22, 23, 38). У насипу курганів три знахідки: один дельфін (№ 11) та дві круглі монети (№ 40, 49). У грабіжницьких ходах чи верхній частині заповнення об'єктів, до яких було здійснено вторинні вторгнення, п'ять: один дельфін (№ 50) та чотири карбовані монети (№ 1, 30, 41, 45). У похованнях із великим ступенем руйнації — дві округлі монети (№ 5, 26). Поховальних об'єктів, де було *in situ* зафіксовано нумізматичний матеріал, п'ятнадцять (10/4, 12/5, 12/8, 13/13, 13/14, 14/1, 14/2, 14/3, 15/1, 15/7А, 15/7Б, 17/1, 17/7, 18/8, 20/5). Поминальних об'єктів (тризна) — один (18/5). Номери поховальних та поминальних об'єктів далі по тексту надаються у наступному форматі: рік (дві останні цифри)/номер поховання.

2. **Дата поховальних об'єктів.** У цьому та двох наступних пунктах враховується зруйноване поховання № 12/7: керамічний матеріал, знайдений у частинах об'єкту, що зберіглися, дає його чітку дату, конструкція об'єкту (підбій) не викликає сумніву, монету було знайде-

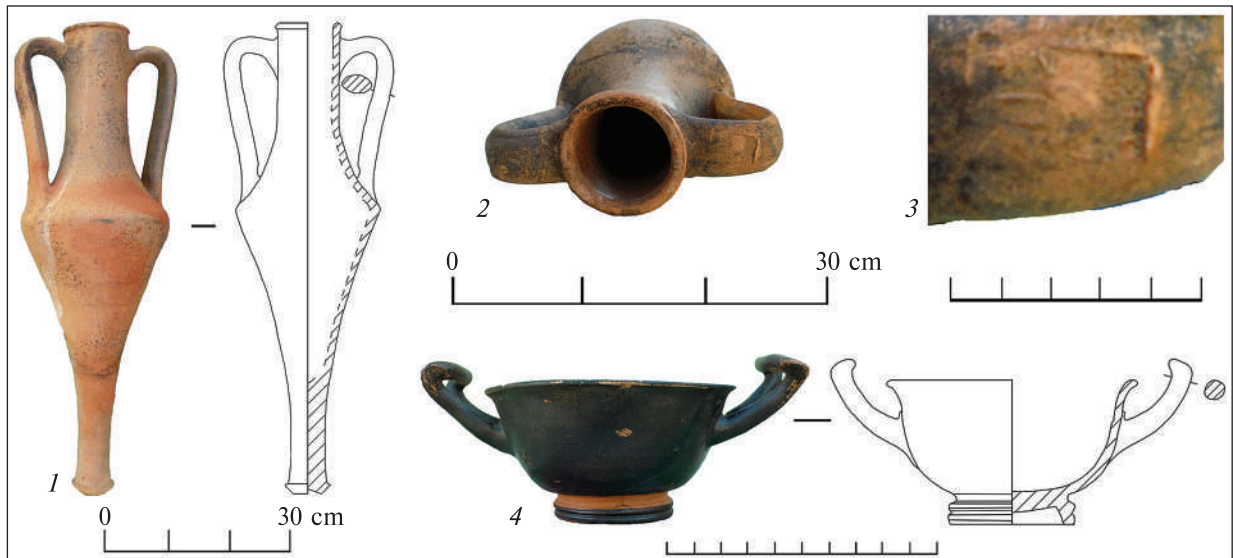

Рис. 5. Інвентар поховання 20/5: 1 — амфора; 2 — клейма на ручках амфори; 3 — клеймо; 4 — чорнолаковий кілік
 Fig. 5. Burial inventory No. 20/5: 1 — an amphora; 2 — stamps on amphora handles; 3 — an amphora stamp; 4 — a black-glazed kylix

но у заповненні зруйнованої частини підбою серед бронзових цвяхів і її дата цілком відповідає даті комплексу.

Серединою V ст. до н. е. датується одне поховання (№ 12/5). Дата поховання переважним чином визначена на підставі дати та складу монетного «скарбу», що складає його єдиний поховальний інвентар.

До V—IV ст. до н. е. відноситься одне поховання (№ 17/7). Дата поховання переважним чином визначена на підставі дати дельфіна та частково стратиграфії.

Першою половиною IV ст. до н. е. датується одне поховання (№№ 13/13). Верхню дату поховання дає саме монета. З двох посудин, знайдених у складі поховального інвентарю, сіролощений глечик має широкую дату, а іонійській полосатий аск відноситься до першої половини 5 ст. до н. е. (Буйських 2013, кат. № 9.139, с. 136, рис. 122), майже на сто років раніше, ніж монета.

До другої половини IV ст. до н. е. відносяться дві монети (№№ 15/1 та 18/8). Обидва поховання датуються за складом керамічного матеріалу. Але у похованні № 18/8 дата монети відповідає даті об'єкту, а дата поховання № 15/1 майже на сто років молодша, ніж дата трьох дельфінів у його складі.

Усі наступні об'єкти, крім поховання № 20/5, надійно датуються на підставі поховального інвентарю. Монети майже завжди відповідають даті об'єкту, крім двох виключень: у похованні № 13/4 першої половини II ст. н. е. одна з двох монет відповідає даті поховання, а друга датується 300—280 рр. до н. е., та поховання № 10/4 II ст. н. е., де було знайдено ас-

сарій 50 рр. н. е. Останньою чвертю IV — рубежем III ст. до н. е. датуються дві монети (№№ 15/7А та 15/7Б), останньою чвертю IV — початком III ст. до н. е. — також дві (№№ 12/7 та 12/8), кінцем IV — першою половиною III ст. до н. е., одна (№ 20/5) другою половиною чи кінцем I — початком II ст. н. е. — три (№№ 14/1, 14/2 та 17/1), першою половиною II ст. н. е. — одна (№ 13/4), II ст. н. е. — одна (№ 10/4), I — II ст. н. е. (№ 14/3) — одна.

Підбійне поховання № 20/5 ще не опубліковано, тому має сенс дати стисло характеристику деяких речей («хроноіндикаторів»), що було знайдено *in situ* у поховальній камері: амфори та чорнолакового кіліка. За фасоське походження амфори свідчать однакові клейма (рис. 5: 2, 3) на кожній з її ручок (Воп, Воп 1957, п. 421, 850). Фасоська амфора (рис. 5: 1) типу П-В-3 за С. Ю. Монаховим (2003, с. 76, таб. 46: 6) датується другою половиною IV ст. до н. е. Чорнолаковий кілік (рис. 5: 4) у материковій Греції датується часом близько 380 рр. до н. е. (Sparkes, Talcott 1970, р. 279, pls. 26, fig. 6), а на некрополі Ольвії — періодом з 380 по 350 рр. до н. е. (Папанова 2000, с. 200—204, рис. 4, 5, 7). Таким чином, нижню дату поховання (310 р. до н. е.) дає саме монета, що була знайдена *in situ*.

3. Типи поховальних об'єктів. Ямних поховань чотири (12/5, 13/13, 17/7, 18/8). Усі датуються періодом із середини V ст. до н. е. до другої половини IV ст. н. е. Підбійних поховань шість (12/7, 12/8, 15/1, 15/7А, 15/7Б, 20/5). П'ять датуються в цілому IV ст. до н. е. (два з них верхньою датою мають початок III ст. до н. е.), одне (20/5) кінцем IV — першою поло-

виною III ст. до н. е. Грунтових склепів чотири (10/4, 14/1, 14/3, 17/1), усі належать до другої половини I—II ст. н. е. Підбійних поховань у дромосах ґрунтових склепів два (13/14 та 14/2). Обидва датуються кінцем I — першою половиною II ст. н. е. В одному випадку (14/2) дата підбою цілком відповідає даті ґрунтового склепу, у дромосі якого її було зроблено. Монети *in situ* знайдено і в камері склепу, і в підбої; їхні дати збігалися. У другому випадку склеп було сильно пограбовано, тому монети датовано лише широко римським часом. Монет у дромосі чи в камері цього склепу знайдено не було.

4. Статеві-віковий склад небіжчиків. Антропологічні визначення матеріалів з 2010 по 2017 рр. виконали Т. О. Назарова, з 2018 р. — О. Д. Козак та Н. О. Котова.

Для ямних поховань стать та вік встановлені в усіх чотирьох випадках: це чоловік 30—40 років (№ 12/5), дві жінки (№№ 13/7 та 17/7) та дитина двох — чотирьох років (№ 18/8). Поховання № 17/7 частково зруйноване, але крім кісток жінки у заповненні було знайдено окремі кістки черепа дитини 7—13 років. Три перших поховання датуються добою класики, а останнє — межею доби класики та еллінізму (другою половиною IV ст. до н. е.). З шести підбійних поховань антропологічні визначення були зроблені лише в чотирьох випадках. Поховання № 12/7 було сильно пошкоджено, від небіжчика зберігся лише череп у дуже поганому стані, а кістяк поховання № 20/5 на момент написання статті ще знаходився у стадії обробки. У двох випадках це чоловіки 33—55 років (№ 15/1) та зрілого віку (№ 15/7Б). В заповненні підбою поховання № 15/1 було знайдено також декілька дрібних кісток дитини віком до сьомі років, але положення померлого та форма підбою дає змогу припустити, що це знахідки, які потрапили до заповнення підбою випадково. У одному випадку — це дорослий без визначеної статі (№ 12/8), ще у одному випадку — це дитина (№ 15/7А). Поганий стан кісток виключав можливість антропологічних визначень, тоді як дитяче це поховання було атрибутовано на підставі конструкції та розміру підбою.

Для ґрунтових склепів визначення з певними зауваженнями наявні для всіх чотирьох випадків. У склепі 10/4 одним із небіжчиків (кістяк 4), зафіксованих цілком *in situ* разом із супровідним інвентарем, була жінка 25—35 років. У склепі 17/1 наявна жінка 18—35 років, окремі кістки дорослого та дитини віком до семи років. У склепі 14/3 — дрібні фрагменти кісток чоловіка. У склепі 14/1 — жінка й дитина віком

3—4 років. Із двох підбійних поховань у дромосі ґрунтового склепу один раз (14/2) було зафіксовано дитину віком 1—1,5 роки. В іншому випадку поганий стан кісток (13/14) не дав підстав для антропологічних визначень. З огляду на розмір та конструкцію підбою, а також майже ідентичність цих двох об'єктів зазначене поховання також було інтерпретоване як дитяче.

Варто зазначити, що серед ґрунтових склепів і підбійних поховань у дромосах у чотирьох випадках була зафіксована штучна деформація черепів (13/14, 14/1, 14/2, 14/3). У похованні № 14/1 штучна деформація була зафіксована однозначно, у інших — під знаком питання. Трес деформантів — діти, один — чоловік (14/3).

4. Локалізація монет у межах окремих поховальних об'єктів. Переважну кількість монет було покладено безпосередньо з небіжчиками або в межах поховальної камери. Лише в одному випадку (15/1) три дельфіни було кинуте у вхідну яму підбою. Можна виокремити два типи розташування монет: у руці (біля кисті) небіжчика та ін.

Монети в руці зафіксовано в сімох небіжчиків, яких було покладено до трьох підбійних поховань, двох ґрунтових склепів і двох підбійних поховань у дромосі. Усі монети круглі, карбовані в Ольвії. Чотири рази їх було покладено в праву руку: двічі в підбоях елліністичного (12/8 та 20/5 — дорослому та людині невизначеного віку й статі) та двічі — у підбійних похованнях у дромосах склепів римського часу (13/14 та 14/2 — обидва дитячі). У похованні № 13/14 було знайдено відразу дві монети. Причому монета у кулаці датується 300—280 рр. до н. е.; вона більше, ніж на чотири сторіччя старша за дату самого поховання. Друга монета, дуподій, була карбована у 85—86 рр. н. е. та надкарбована у 98—161 рр. н. е., що цілком відповідає часу спорудження об'єкту. Її було знайдено у ногах небіжчика у складному намисті (монета була дуже потерта, мала з краю невеликий отвір для мотузки), до якого входили крім того сім намистин поліхромних, одна блакитна намистина дольчата «егіпетського фаянсу», одна намистина кістяна пласка циліндрична, дужка з дроту бронзового прямокутного у перетині та один фрагмент зубу викопної акули. Враховуючи склад моніста, можна вважати, що обидві монети, що було знайдено у цьому похованні, ще за життя небіжчика виступали радше в ролі оберегів, ніж засобів платежу. Тричі монети було зафіксовано у лівому кулаку: одного разу в елліністичному підбої (15/7Б — чоловік зрілого віку) та двічі — у ґрунтових склепах (10/4

та 14/3 — у жінки 25—35 років та у чоловіка). Камера склепу № 14/3 зазнала суттєвих вторинних вторгнень. На підлозі *in situ* залишилися окремі фрагменти дошок, плями тліну з деревини, невеликі вироби з різних матеріалів та окремі кістки людини. Монета була знайдена під фалангами руки. Її положення у камері дозволяло зробити висновок, що вони належали лівій руці небіжчика, покладеного у лівій частині камери головою до її входу.

Інших випадків вісім: чотири ямних поховання, одне підбійне та два ґрунтових склепи. Жодного разу положення монет у могилі не дублюється. Один раз (15/1) три дельфіни було знайдено в заповненні західної частини вхідної ями підбійного поховання трохи вище рівня дна. Біля дельфінів було знайдено денце чорнолакового лекифа з графіті з восьми літер та денце чорнофігурного кіліка. Інші фрагменти кіліка знайдено по всій глибині заповнення західної частини вхідної ями (близько 0,70 м від рівня фіксації). Схожі за формою, але чорнолакові кіліки датуються часом близько 480 р. до н. е. (Sparkes, Talcott 1970, р. 264, pl. 19), дельфіни — серединою V ст. до н. е., а саме поховання (на підставі керамічного матеріалу, зокрема чорнофігурного «сітчастого» лекифа, що супроводжував небіжчика) серединою — другою половиною IV ст. до н. е. (Рогов, Тункина 1998, с. 173; Лимберис, Марченко 2014, с. 105).

Один раз (12/5) у ямному похованні біля черепа небіжчика вище лівого плеча було покладено купкою 50 дрібних анепіграфічних дельфінів. Більшість виробів були доброї якості та майже не мали слідів зносу. На деяких збереглися сліди ливників або виробничого браку таких форм і розмірів, що практично виключало можливість тривалого обігу цієї монети. Приблизно п'яту частину «скарбу» складав виробничий брак. Можливо, кількість та характеристика дельфінів у скарбі свідчить про професійну спеціалізацію померлого. Про можливість виробництва дельфінів у приватних майстернях дивись наприклад (Карышковский 1988, с. 38; Анохин 1989, с. 9; Коршенко 2001, с. 71—72).

У жіночому ямному похованні 17/7 між правим плечем кістяка та стінкою могильної ями вертикально був встромлений залізний ніж. Біля нього покладено фрагментований кам'яний брусок та — справа від черепа — дельфін. У дитячому ямному похованні 18/8 монету було покладено на грудях зліва, у жіночому ямному похованні 13/13 — в ногах біля двох посудин, у дитячому похованні 15/7А — на краю

домовини справа від небіжчика, у дуже зруйнованому ґрунтовому склепі 14/1 — на підлозі камери (зв'язок із конкретним похованим унаслідок поганої збереженості об'єкта встановити не вдалося). Дві монети (ассарії початку 50-х рр. н. е.) знайдено в ґрунтовому склепі 17/1. Тут було зафіксовано залишки принаймні трьох кістяків. Фрагментований кістяк жінки розташований по центру камери. Окремі кістки дорослого й дитини віком до семи років було зміщено до стінки камери, протилежної до входу. В одному з кутів камери був поставлений поховальний інвентар (п'ять посудин і прясло). У заповненні камери трохи вище рівня дна, приблизно між інвентарем та кістяком жінки знайдено одну монету. Другу — між окремими кістками біля тильної стінки камери.

Отже, можна зробити такі висновки. На території розкопу «Орієнт» монети в поховальних та поминальних обрядах застосовувалися протягом всього часу існування тут некрополя (єдиний виняток: середина — друга половина VI ст. до н. е.). Склад монет за датами випуску в цілому відповідає основним етапам ольвійського карбування та періодам розвитку поліса. Серед найраніших монет (дельфіни) чверть складають епіграфічні. Однозначно суттєво переважає місцева монета, що загалом характерно для Ольвії.

Більш ранній тип монет (дельфіни) та пізніший (кругла карбована) трапляються у різних шарах розкопу приблизно однаково. У верхньому, більш пізньому шарі, знайдено три дельфіни та п'ять карбованих монет, у нижньому шарі, супіску — лише карбовані монети, у підйомному матеріалі співвідношення цих типів розподіляється порівну. Головні шари розкопу формувалися переважно в природний спосіб. Навіть з урахуванням значної кількості грабіжницьких шурфів і залишків інших вторинних вторгнень до поховальних об'єктів така ситуація дає змогу передбачати активне використання монети саме в поминальних обрядах.

Монети *in situ* зафіксовано лише в чотирьох типах поховальних споруд: прості та підбійні могили, ґрунтові склепи й підбійні поховання в їхніх дромосах. Час спорудження поховальних об'єктів, де монети зафіксовано *in situ*, чітко розподіляється на два періоди: середина V ст. до н. е. — початок III ст. до н. е. (чотири ямних та шість підбійних поховань) і друга половина I—II ст. н. е. (чотири ґрунтових склепи й два підбійних поховання в їхніх дромосах). Монети в обох періодах клалися до могили незалежно від дати поховання, типу поховальної конструкції, віку й статі небіжчика.

Таблиця 1. Головні дані щодо монет, знайдених на розкопці «Орієнт» некрополя Ольвії
 Table 1. The main data on the coins found in the "Orient" excavation site of the Olbian necropolis

№	Рік	Інв. №	Місце, дата карбування, номінал	Розмір, мм	Вага, г	Контекст знахідки	Рисунок	Посилання	Примітки
1	2010	351	Ольвія, 300—280 рр. до н. е.	d. 26,0	9,08—9,09	Склеп 10/4 II ст. н. е., грабницький шурф	3 : 15	Ивченко 2010, с. 35, 61.	
2	2011	244	Ольвія, 50-ті рр. н. е., ассарій	d. 18,0	3,52	Склеп 10/4 II ст. н. е., заповнення камери, кістяк 4	3 : 30	Ивченко 2011, с. 32.	
3	2012	215—264	Ольвія, середина V ст. до н. е., дельфін	1,8—3,4 (середня 2,56)	0,78—2,84 (середня 1,46)	Ямне 12/5	1 : 1—50	Ивченко 2012, с. 24—25; 2016b, с. 213	Поховання датоване за монетами
4		311	Ольвія, близько 330—300 рр. до н. е.	d. 10,0	1,31	Підбійне 12/8 4/4 IV — початку III ст. до н. е.	3 : 11	Ивченко 2012, с. 32—34.	У правій руці кістяка
5		387	Ольвія, близько 330—300 рр. до н. е.	d. 9,0	0,49	Підбійне 12/7 4/4 IV — початку III ст. до н. е.	3 : 12	Ивченко 2012, 28—29.	Заповнення підлобою
6	2013	176	Ольвія, середина V ст. до н. е., дельфін	24,0 × 7,0	1,37	Гумус	2 : 2	Ивченко 2013, с. 7	
7		196	Ольвія, близько. 250—230 рр. до н. е.	d. 22,0	6,55	Супісок	3 : 17	Анохин 1989, № 252; Ивченко 2013, с. 13	
8		602	Істрия, близько 400—380 рр. до н. е.	d. 10,0	0,95	Ямне 13/13 1/2 IV ст. до н. е.	4 : 1	Ивченко 2013, с. 44—45.	У ногах
9		624	Ольвія, близько 300—280 рр. до н. е.	d. 20,0	5,95	Підбійне 13/14 в дромосі склепу 13/2 1/2 II ст. н. е.	3 : 16	Ивченко 2013, с. 47, 50	У правому кулаку
10		679	Ольвія, близько 180—170 рр. до н. е.	d. 13,0	3,73	Гумус	3 : 18	Ивченко 2013, с. 7	
11		682	Ольвія, початок — середина V ст. до н. е., дельфін	29,0 × 9,0	1,32	Яма 13/5, насип біля ровику	2 : 1	Ивченко 2013, с. 22	
12		691	Ольвія, близько 85—86 рр. н. е., надкарбуванням близько 98—161 рр. н. е., дуподій	d. 25,0	6,03	Підбійне 13/14 в дромосі склепу 13/2 1/2 II ст. н. е.	3 : 31	Ивченко 2013, с. 47, 50.	У ногах похованого в складі комплексного намиста
13	2014	52	Ольвія, початок 50-х рр. н. е. з надкарбуванням «кадуцей»	d. 18,0	3,83	Підбійне 14/2 в дромосі склепу 14/1 кінця I — початку II ст. н. е.	3 : 24	Ивченко 2014, с. 15—16	Біля правої кисті
14		90	Ольвія, ассарій, початок 50-х рр. н. е.	d. 18,0	4,28	Грунтовий склеп 14/3 I—II ст. н. е.	3 : 27	Ивченко 2014, с. 31, 33	Під лівою кистю лівого кістяка
15		120	Ольвія, ассарій, початок 50-х рр. н. е.	d. 17,0—16,0	4,22	Грунтовий склеп 14/1 кінець I — початок II ст. н. е.	3 : 26	Ивченко 2014, с. 13	На рівні дна камери
16		151	Ольвія, початок 50-х рр. н. е. з надкарбуванням «кадуцей»	d. 17,0	2,72	Підйомний матеріал	3 : 25	Ивченко 2014, с. 37	
17		152	Ольвія, середина V ст. до н. е., дельфін	29,0 × 7,0	1,72		2 : 8		
18		153	Ольвія, дельфін	15,0 × 1,1	1,09		2 : 11		Фрагментований, енгліфційний, літера «А»

№	Рік	Інв. №	Місце, дата карбування, номінал	Розмір, мм	Вага, г	Контекст знахідки	Рисунок	Посилання	Примітки
19	2015	33	Ольвія, середина V ст. до н. е., дельфін	28,0 × 8,0	1,40	Підбійне 15/1 середини — 2/2 IV ст. до н. е., заповнення вхідної ями, рівень дна	2 : 13	Ивченко 2015, с. 8	Фрагментований (хвіст відсутній)
20		34	Ольвія, дельфін	24,0 × 6,0	1,35		2 : 5		
21		35	Ольвія, середина V ст. до н. е., дельфін	3,2 × 0,9	1,85		2 : 3		Фрагментований (рило відсутнє)
22		48	Ольвія, 330—300 рр. до н. е.	д. 9,0	0,73	Підйомний матеріал	3 : 14	Ивченко 2015, с. 35	
23		49	Ольвія, 50—51 рр. н. е., ассарій	д. 18,0	3,22		3 : 23		
24		161	Ольвія, 360—350 рр. до н. е., дихалк	д. 18,0	4,46	Підбійне 15/7Б 4/4 — межі IV—III ст. до н. е.	3 : 6	Ивченко А 2015, с. 17—18.	У лівому кулаку
25		177	Ольвія, 360—350 рр. до н. е., дихалк	д. 18,0	3,35	Підбійне 15/7А 4/4 — межі IV—III ст. до н. е.	3 : 7	Ивченко 2015, с. 15—16.	На краю відбитки в домовині, справа від кістяка
26		182	Ольвія, 180—170 рр. до н. е.	д. 19,0—17,0	6,32	Ямне 15/12	3 : 19	Ивченко 2015, с. 33.	Зруйноване
27	2016	17	Ольвія, 1/4 — середина V ст. до н. е., дельфін	27,2 × 10 × 3	1,42	Супісок	2 : 12	Анохин 1989, № 45; Ивченко 2016а, с. 7, 9	Фрагментований (відсутній хвіст)
28		35	Ольвія, близько 380—360 рр. до н. е., дихалк	д. 1,4 (зберіг.)	1,84		3 : 1		У поганому стані
29		100	Ольвія, близько 380—360 рр. до н. е., дихалк	д. 1,8	4,18		3 : 2		
30	2017	68	Ольвія, дрібний, середина V ст. до н. е., дельфін	15,6 × 6,0 × 2,0	0,73	Грунтовий склеп 17/1 2/2 I — початку II ст. н. е., заповнення дромосу	2 : 9	Ивченко 2017, с. 11	
31		81	Ольвія, 380—360 рр. до н. е., халк	д. 12,0	1,93	Дерн, гумус	3 : 5	Анохин 1989, № 58; Ивченко 2017, с. 6; Карышковский 1988, рис. 12, 12.	
32		82	Македонія, 300—250 рр. до н. е.	д. 15,0	4,05		4 : 2		
33		104	Ольвія, початок — середина V ст. до н. е., дельфін	25,0 × 8,0 × 2,0	0,88		2 : 6		
34		160	Ольвія, початок 50-х рр. н. е., ассарій	д. 18,0	3,23	Грунтовий склеп 17/1 2/2 I — початку II ст. н. е., рівень дна	3 : 28	Анохин 1989, № 345—346; Ивченко 2017, с. 15—16.	Погано збереженості
35		177	Ольвія, 50—51 рр. н. е., ассарій	д. 19,0	5,05	Грунтовий склеп 17/1 2/2 I — початку II ст. н. е., камера склепу, кістяк 2 (окремі кістки)	3 : 29		
36		178	Ольвія, початок — середина V ст. до н. е., дельфін	19,0 × 6,0 × 1,2	0,73	Ямне 17/7 V—IV ст. до н. е.	2 : 7	Ивченко 2017, с. 25.	У заповненні біля ножа
37		204	Ольвія, 380—360 рр. до н. е., дихалк	д. 19,0	4,62	Супісок	3 : 3	Ивченко 2017, с. 7.	
38		230	Ольвія, 360—350 рр. до н. е.	д. 18,0	5,01	Підйомний матеріал	3 : 8	Анохин 1989, № 60; Ивченко 2017, с. 40.	

39	2018	117	Ольвія, 180—170 рр. до н. е.	д. 17,7	6,81	Тризна 18/5 2/4 — ¼ II ст. до н. е.	3 : 20	Анохин 1989, № 305; Буйських, Івченко 2018, с. 25.	
40		131	Ольвія, 180—170 рр. до н. е.	д. 19,0	9,44	Насип гумусований	3 : 21	Анохин 1989, № 304; Буйських, Івченко 2018, с. 7.	
41		164	Ольвія, близько 438—410 рр. до н. е., дельфін	14,0 × 10,0 × 0,2	1,17	Грунтовий склеп 18/15, елінізм чи римський час, сучасний грабницький хід до камери	2 : 10	Анохин 1989, № 22; Буйських, Івченко 2018, с. 18.	Фрагментований, енгліфічний, «АРХО»
42		202	Ольвія, близько. 360—350 рр. до н. е.	д. 18,0	5,14	Ямне 18/8 2/2 IV ст. до н. е.	3 : 9	Анохин 1989, № 60; Буйських, Івченко 2018, с. 21—22.	На грудині зліва
43		227	Ольвія, «близько 438—410 рр. до н. е., дельфін	28,0 × 10,0 × 2,2	2,73	Підйомний матеріал	2 : 15	Анохин 1989, № 21, 23; Буйських, Івченко 2018, с. 32.	Енгліфічний «АРХО»
44		228	Ольвія, середина — кінець V ст. до н. е., дельфін	27,0 × 6,0 × 1,7	1,44		2 : 14		Енгліфічний «ОУ»
45	2019	68	Ольвія, кінець V — початок IV ст. до н. е., дельфін	19,1 × 6,4 × 2,5	0,93	Ямне (?) 19/3, римського часу (?)	2 : 4	Буйських, Івченко 2019, с. 21—22; Харко 1964, табл. IV.	Верхня частина заповнення
46		125	Ольвія, 330—300 рр. до н. е.	8,5 × 7,9 × 2,5	0,68	Супісок	3 : 13	Анохин 1989, №№ 113, 114, с. 107, табл. X; Буйських, Івченко 2019, с. 9	
47		160	Македонія, Амфіполіос, близько 300—250 рр. до н. е., тетробол	17,8 × 16,8 × 2,5	3,43	Гумус	4 : 3	Анохин 1989, № 336, с. 112, табл. XX; Буйських, Івченко 2019, с. 7; Карышковский 1988, с. 85, рис. 12, 12; Seagr 1978, V.1, N. 1387, p. 142.	
48		161	Ольвія, близько 90—80 рр. до н. е.	13,0 × 11,7 × 2,5	2,15		3 : 22		
49		201	Ольвія, близько 380—360 рр. до н. е., триобол (халк)	14,3 × 13,5 × 3,0	2,4	Насип гумусований	3 : 4	Анохин 2011, №№ 215, 216, с. 44—45; Буйських, Івченко 2019, с. 12.	
50	2020	131	Ольвія, дельфін	10,4 × 8,7	0,92	Поховання (?) 20/8	2 : 16	—	Фрагментований, об'єкт законсервованій
51		144	Ольвія, близько 310—280 рр. до н. е., «борисфен», 2 випуск	22,0	9,12	Підбійне 20/5 кінеш IV — ½ III ст. до н. е.	3 : 10	Анохин 2011, с. 60—61, № 313	Біля правої руки

Розташування монет у межах поховального об'єкта не уніфіковане. Часто трапляється, але не переважає їх положення в руці (неважливо — правій чи лівій). Усі інші випадки індивідуальні. У поховальних та поминальних обрядах припускалося використання монети, що вже не була в активному вжитку. Приклади цього: розподіл знахідок у шарах розкопу, три дельфіни у вхідній

ямі підбійного поховання 15/1, дві різночасові монети в похованні 13/14. Окремі монети, близькі за часом випуску до часу поховання, можливо, ще за життя померлого слугували оберегами (монета у складі наміста поховання 13/14).

Основні дані щодо монет, знайдених на розкопі «Орієнт» некрополя Ольвії, наведені у таблиці (табл. 1).

Анохин, В. А. 1984. «Борисфены» и их место в монетной системе Ольвии. *Античная культура Северного Причерноморья. Сборник научных трудов*. Киев: «Наукова думка», с. 3-35.

Анохин, В. А. 1989. *Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья*. Киев: «Наукова думка».

Анохин, В. А. 2011. *Античные монеты Северного Причерноморья. Каталог*. Киев: ИД «Стилос».

Бертье-Делагард, А. Л. 1911. Относительная стоимость монетных металлов на Боспоре и Борисфене в пол. IV в. до н. э. Ред.: Орешников, А. В. *Нумизматический сборник*, I. Москва: Издание Московского нумизматического общества, с. 1-100.

Бертье-Делагард, А. Л. 1913. Материалы для весовых исследований Сарматии и Тавриды. Ред.: Орешников, А. В. *Нумизматический сборник*, II. Москва: Издание Московского нумизматического общества, с. 4-134.

Буйских, А. В. 2013. *Архаическая расписная керамика из Ольвии*. Киев: «Стародавній світ».

Буйских, А. В., Ивченко, А. В. *Отчет о раскопках на территории некрополя Ольвии в 2018 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2018/б. н.

Буйских, А. В., Ивченко, А. В. 2019. *Отчет о раскопках на территории некрополя Ольвии в 2019 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2019/б. н.

Гилевич, А. М. 1972. Клад «ассов» из Ольвии. *Нумизматика и эпиграфика*, X. Москва: «Наука», с. 74-78.

Загинайло, А. Г. 1974. К вопросу о монетно-весовых системах античных городов Западного и Северо-западного Причерноморья в V—IV вв. до н. э. *Нумизматика и эпиграфика*, XI. Москва: «Наука», с. 48-61.

Зограф, А. Н. 1951. Античные монеты. Отв. ред. Граков, Б. Н.: *Материалы и исследования по археологии СССР*. Москва; Ленинград.

Ивченко, А. В. 2010. *Отчет о раскопках и разведках на территории предместья и некрополя Ольвии в 2010 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2010/б. н.

Ивченко, А. В. 2011. *Отчет о раскопках на территории предместья и некрополя Ольвии в 2011 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2011/15.

Ивченко, А. В. 2012. *Отчет о раскопках на территории некрополя и предместья Ольвии в 2012 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2012/116.

Ивченко, А. В. 2013. *Отчет о раскопках на территории некрополя и предместья Ольвии в 2013 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2013/21.

Ивченко, А. В. 2014. *Отчет о раскопках на территории некрополя Ольвии в 2014 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2014/39-40.

Ивченко, А. В. 2015. *Отчет о раскопках на территории некрополя Ольвии в 2015 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2015/б. н.

Ивченко, А. В. 2016а. *Отчет о раскопках на территории некрополя Ольвии в 2016 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2016/34.

Ивченко, А. В. 2016б. Погребение с «кладом» дельфинов на некрополе Ольвии. *Стародавнє Причорномор'я*, XI. Одеса: Одеський національний університет, с. 212-216.

Ивченко, А. В. 2017. *Отчет о раскопках на территории некрополя Ольвии в 2017 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. е. 2017/б. н.

Карышковский, П. О. 1988. *Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху*. Киев.

Карышковский, П. О. 2003. *Монетное дело и денежное обращение Ольвии (VI в. до н. э. — IV в. н. э.)*. Одесса.

Козуб, Ю. І. 1974. *Некрополь Ольвії V-IV ст. до н.е.* Київ: Наукова думка.

Корщенко, А. Н. 2001. Дельфины Ольвии. *Монета coin. Международный нумизматический альманах*. 8. Вологда: из-во «МДК», с. 71-123.

Лапин, В. В. 1971. Групповая находка ольвийских «дельфинов» на Березани. *Материалы з археології Північного Причорномор'я*, 7. Одеса: Маяк, с. 42-51.

Лимберис, Н. Ю., Марченко, К. К. 2014. Палестрит из окрестностей Фанагории. *Погребальная культура Боспорского царства*. Санкт-Петербург, с. 103-113.

Монахов, С. Ю. 2003. *Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров экспортеров в керамической таре. Каталог-определитель*. Москва-Саратов.

Нечитайло, В. В. 2000. *Каталог античных монет Ольвии*. Киев.

Папанова, В. А. 2000. Чернолаковая керамика из семейно-родового участка некрополя Ольвии. *Старожитності Степового Причорномор'я і Криму*. Запоріжжя, VIII, с. 194-216.

Парович-Пешикан, М. 1974. *Некрополь Ольвии эллинистического времени*. Киев: Наукова думка.

Рогов, Е. Я., Тункина, И. В. 1998. Чернолаковая и расписная керамика из некрополя Панское I. *Археологические вестн.* Санкт-Петербург, 5, с. 159-175.

Скуднова, В. М. 1988. *Архаический некрополь Ольвии. Публикация одной коллекции*. Ленинград.

Снитко, І. О. 2015. *Давньогрецькі некрополі хори Ольвії VI—III ст. до н.е.* Київ: Видавць Олег Філюк.

Станиславский, И. М. 2003. *Античные монеты Северного Причерноморья VI—I вв. до н. э.* Москва.

Фролова, Н. А., Абрамзон, М. Г. 2005. *Монеты Ольвии в собрании Государственного Исторического музея. Каталог*. Москва: «Росспэн».

Харко, Л. И. 1964. Монеты из раскопок Ольвии 1946—1947 гг. *Ольвия. Теменос и Агора*. Москва; Ленинград: «Наука», с. 321-379.

Bon Anne-Marie, Bon Antoine. 1957. *Les Timbres Amphoroïques de Thasos*. Paris.

Sear, R. David. 1978. *Greek Coins and Their Values*. London.

Sparkes, B. A., Talcott, I. 1970. The Black and Plain Pottery of 6-4 centuries. *The Athenian Agora*, XII. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

Надійшла 16.03.2021

МОНЕТЫ РАСКОПА «ОРИЕНТ» НЕКРОПОЛЯ ОЛЬВИИ

Работы на раскопе «Ориент» некрополя Ольвии проводятся в течении одиннадцати лет. За это время здесь было найдено 100 монет в 47 различных контекстах, 97 из них были четко определены. Относительно небольшое количество нумизматических находок и археологических контекстов позволило провести подробный анализ взаимосвязей между ними.

Были получены следующие выводы.

1. На этой территории монеты в погребально-поминальных обрядах использовались на протяжении всего времени существования здесь некрополя (середина VI в. до н. э. — конец II в. н. э.). Состав монет по датам выпуска в основном соответствует основным этапам ольвийской чеканки.

2. Более ранний тип монеты (литые дельфины) и более поздний (круглые чеканные) фиксируются приблизительно в одинаковом количестве в разных слоях раскопа. Основные слои раскопа формировались, главным образом, естественным путем. Такая ситуация дает возможность предполагать достаточно активное использование монеты именно в поминальных обрядах.

3. Монеты *in situ* зафиксированы лишь в четырех типах погребальных сооружений. Время сооружения погребальных объектов, в которых монеты были зафиксированы *in situ*, четко разделяется на два периода: середина V в. до н. э. — начало III в. до н. э. и вторая половина I—II вв. н. э. В каждом периоде монеты клались в могилу независимо от даты погребения, типа погребальной конструкции, возраста и пола покойного.

4. Расположение монет в границах погребального объекта не унифицировано. Часто встречается, но не преобладает их положение в руке (не важно, правой или левой). Все остальные случаи индивидуальны. В погребально-поминальных обрядах допускалось использование монеты, которая уже не была в активном обращении. Некоторые монеты, близкие по дате выпуска дате погребения, еще при жизни покойного служили ему в качестве «оберегов».

К л ю ч е в ы е с л о в а: нумизматика, дельфины, монеты, типы погребальных сооружений, грунтовые склепы.

Andrii V. Ivchenko

Junior Research Fellow of the Classical Archaeology Department, the Institute of Archaeology, the National Academy of Science of Ukraine, ORCID 0000-0003-1357-310X, comandor_a@ukr.net

COINS FROM THE “ORIENT” EXCAVATION SITE OF THE OLBIAN NECROPOLIS

Research on the “Orient” excavation site of the Olbian necropolis has been conducting for eleven years. During this time, 100 coins were found here in 47 different contexts, and 97 of them were clearly identified. The relatively small number of numismatic finds and archaeological contexts allowed a detailed analysis of the relationship between them.

The following conclusions were obtained.

1. On this territory, coins were used in funeral and memorial rites throughout the entire existence of the necropolis here (the middle of the 6th century BC — the end of the 2nd century AD). The composition of the coins by the dates of issue basically corresponds to the main stages of the Olbian coinage.

2. An earlier type of coin (casted dolphin-shaped) and a later type (round minted) are fixated in approximately the same number in different layers of the excavation. The main layers of the excavation were formed mainly in a natural way. This situation makes it possible to assume a fairly active usage of the coin precisely in memorial rites.

3. Coins *in situ* have been found in only four types of burial structures. The time of construction of the burial objects in which the coins were found *in situ* is clearly divided into two periods: the middle of the 5th — beginning of the 3rd centuries BC and the second half of the 1st—2nd centuries AD. In each period, coins were placed in the grave regardless of the date of burial, the type of burial structure, age and gender of the deceased.

4. The location of the coins within the boundaries of the burial object is not unified. Often found, but not predominantly, their position in the hand (it does not matter, right or left). All other cases are individual. In funeral and memorial rites, it was allowed using a coin that was no longer in active circulation. Some coins, close in date of issue to the date of burial, even during the life of the deceased served him as «amulets».

К e y w o r d s: numismatics, dolphin-shaped coins, coins, types of burial structures, ground crypts.

References

- Anokhin, V. A. 1984. ‘Borisfeny’ i ikh mesto v monetnoi sisteme Olvii. *Antichnaia kultura Severnogo Prichernomoria. Sbornik nauchnykh trudov*. Kyiv: Naukova dumka, p. 3-35.
- Anokhin, V. A. 1989. *Monety antichnykh gorodov Severo-Zapadnogo Prichernomoria*. Kyiv: Naukova dumka.
- Anokhin, V. A. 2011. *Antichnye monety Severnogo Prichernomoria. Katalog*. Kyiv: Izdatelskii dom ‘Stilos’.
- Bertie-Delagard, A. L. 1911. Otnositelnaia stoimost monetnykh metallov na Bospore i Borisfene v pol. IV v. do n. e. *Numizmaticheskii sbornik*. Moskva: Izdanie Moskovskogo numizmaticheskogo obshchestva, I, p. 1-100.

- Bertie-Delagard, A. L. 1913. *Materialy dlia vesovykh issledovaniï Sarmatii i Tavridy*. Moskva: Izdanie Moskovskogo numizmaticheskogo obshchestva, II, p. 4-134.
- Buiskikh, A. V. 2013. *Arkhaicheskaia raspisnaia keramika iz Olvii*. Kyiv: Starodavnii svit.
- Buiskikh, A. V., Ivchenko, A. V. 2018. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia Olvii v 2018 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e. 2018/b. n.
- Buiskikh, A. V., Ivchenko, A. V. 2019. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia Olvii v 2019 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e. 2019/b. n.
- Gilevich, A. M. 1972. *Klad 'assov' iz Olvii. Numizmatika i epigrafika*. Moskva: Nauka, X, p. 74-78.
- Zaginaïlo, A. G. 1974. *K voprosu o monetno-vesovykh sistemakh antichnykh gorodov Zapadnogo i Severo-Zapadnogo Prichernomoria v V-IV vv. do n. e. Numizmatika i epigrafika*. Moskva: Nauka, XI, p. 48-61.
- Zograf, A. N. 1951. *Antichnye monety. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. Moskva; Leningrad.
- Ivchenko, A. V. 2010. *Otchet o raskopkakh i razvedkakh na territorii predmestia i nekropolia Olvii v 2010 g.* Naukovyi arkhiv IA NANU, f. e., 2010/b. n.
- Ivchenko, A. V. 2011. *Otchet o raskopkakh na territorii predmestia i nekropolia Olvii v 2011 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e., 2011/15.
- Ivchenko, A. V. 2012. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia i predmestia Olvii v 2012 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e., 2012/11b.
- Ivchenko, A. V. 2013. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia i predmestia Olvii v 2013 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e., 2013/21.
- Ivchenko, A. V. 2014. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia Olvii v 2014 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e., 2014/b. n.
- Ivchenko, A. V. 2015. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia Olvii v 2015 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e. 2015/b. n.
- Ivchenko, A. V. 2016a. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia Olvii v 2016 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e. 2016/34.
- Ivchenko, A. V. 2016b. *Pogrebenie s 'kladom' delfinov na nekropole Olvii. Starodavne Prychornomoria*. Odesa: Odeskii natsionalnyi universitet, XI, p. 212-216.
- Ivchenko, A. V. 2017. *Otchet o raskopkakh na territorii nekropolia Olvii v 2017 g.* Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy, f. e. 2017/b. n.
- Karyshkovskii, P. O. 1988. *Monety Olvii. Ocherk denezhnogo obrashchenia Severo-Zapadnogo Prichernomoria v antichnuu epohu*. Kyiv.
- Karyshkovskii, P. O. 2003. *Monetnoe delo i denezhnoe obrashchenie Olvii (VI v. do n. e. - IV v. n. e.)*. Odessa.
- Kozub, Yu. I. 1974. *Nekropol Olviyi V-IV st. do n. e.* Kyiv: Naukova dumka.
- Korshenko, A. N. 2001. *Delfiny Olvii. Coin. Mezhdunarodnyi numizmaticheskii almanakh*. Vologda: izdatelstvo MDK, 8, p. 71-123.
- Lapin, V. V. 1971. *Gruppovaia nakhodka olviiskikh 'delfinov' na Berezani. Materialy z arkheologii Pivnichnogo Prichernomoria*. Odessa: Maiak, 7, p. 42-51/
- Limberis, N. Yu., Marchenko, K. K. 2014. *Palesterit iz okrestnosti Fanagorii. Pogrebalnaia kultura Bosporskogo tsarstva*. Sankt-Peterburg, p. 103-113.
- Monakhov, S. Yu. 2003. *Grecheskie amfory v Prichernomorie. Tipologia amfor vedushchikh tsentrov eksporterov v keramicheskoi tare. Katalog-opredelitel*. Moskva; Saratov.
- Nechitailo, V. V. 2000. *Katalog antichnykh monet Olvii*. Kyiv.
- Papanova, V. A. 2000. *Chernolakovaia keramika iz semeino-rodovogo uchastka nekropolia Olvii. Starozhitnosti Stepovogo Prichernomoria i Krymu. Zaporizhzhia*, VIII, p. 194-216.
- Parovich-Peshikan, M. 1974. *Nekropol Olvii ellinisticheskogo vremeni*. Kyiv: Naukova dumka.
- Rogov, E. Ya., Tunkina, I. V. 1998. *Chernolakovaia i raspisnaia keramika iz nekropolia Panskoe I. Arkheologicheskie vesti*. Sankt-Peterburg, 5, p. 159-175/
- Skudnova, V. M. 1988. *Arkhaicheskii nekropol Olvii. Publikatsia odnoi kollektzii*. Leningrad.
- Snytko, I. O. 2015. *Davnogretskaia nekropoli khory Olvii VI-III st. do n. e.* Kyiv: vydavets Oleg Filiuk.
- Stanislavskii, I. M. 2003. *Antichnye monety Severnogo Pricherhomoria VI-I vv. do n. e.* Moskva.
- Frolova, N. A., Abramzon, M. G. 2005. *Monety Olvii v sobranii Gosudarstvennogo Istoricheskogo muzeia. Katalog*. Moskva: Rosspen.
- Kharko, L. I. 1964. *Monety iz raskopok Olvii 1946-1947 gg. Olvia. Temenos I Agora*. Moskva; Leningrad: Nauka, p. 321-379.
- Bon Anne-Marie, Bon Antoine. 1957. *Les Timbres Amphoriques de Thasos*. Paris.
- Sear, R. David. 1978. *Greek Coins and Their Values*. London.
- Sparkes, B. A., Talcott, I. 1970. *The Black and Plain Pottery of 6-4th centuries. The Athenian Agora*, XII. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.